

ALTERNATIVES A LA PRESÓ PREVENTIVA

Treball final de grau

Clàudia Font Alcalà (47854283T)

Tutor: Dr. Jordi Ferrer Beltrán

Curs 2017/18

Grau en Dret

Facultat de Dret

Universitat de Girona

SUMARI

1. INTRODUCCIÓ	4
2. PRESÓ PREVENTIVA O PROVISIONAL	5
2. 1. CONCEPTE	5
2. 2. PRESSUPÒSITS	6
2. 3. PROCEDIMENT	8
2. 4. CLASSES DE PRESÓ PROVISIONAL	10
2. 4. 1. LA PRESÓ PROVISIONAL EN CAS DE MALALTIA I DROGOADDICCIÓ	11
2. 5. ABONAMENT DE CONDEMNA	11
2. 6. INDEMNITZACIÓ PER DANYS I PERJUDICIS	12
3. EL DRET A LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA	13
3. 1. REGULACIÓ	13
3. 2. ANTECEDENTS HISTÒRICS	14
3. 3. ASPECTES GENERALS	15
3. 3. 1. LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA COM A PRINCIPI INFORMADOR	17
3. 3. 2. LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA COM A REGLA DE TRACTE PROCESSAL	17
3. 3. 3. LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA COM A REGLA PROBATÒRIA	17
3. 3. 4. LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA COM A REGLA DE JUDICI	18
4. CONTROVÈRSIA ENTRE EL DRET A LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA I LA PRESÓ PREVENTIVA	18
4. 1. DOCTRINA: POSICIONS ABOLICIONISTES I COMPATIBILISTES	19
4. 2. OPINIÓ PERSONAL	20
5. ALTERNATIVES A LA PRESÓ PROVISIONAL O PREVENTIVA	22
5. 1. LLIBERTAT PROVISIONAL	22
5. 1. 1. PRESSUPÒSITS	23
5. 1. 2. OBLIGACIONS ACCESSÒRIES	24
5. 1. 2. a. La fiança	24
5. 1. 2. b. La compareixença apud acta	24
5. 1. 2. c. La retirada del permís de conduir i del passaport	25
5. 1. 2. d. Altres mesures	25

5. 2. CONTROL ELECTRÒNIC	26
5. 3. ANÀLISI DE LES ALTERNATIVES	27
6. CONCLUSIONS	31
<hr/>	
7. BIBLIOGRAFIA, LEGISLACIÓ I JURISPRUDÈNCIA CONSULTADA	33
7. 1. BIBLIOGRAFIA	33
7. 2. LEGISLACIÓ ESTATAL	34
7. 3. LEGISLACIÓ INTERNACIONAL	35
7. 4. JURISPRUDÈNCIA	36

1. INTRODUCCIÓ

El tema que he escollit pel meu Treball Final de Grau és la presó preventiva enfront la presumpció d'innocència. La presumpció d'innocència és un dret fonamental que trobem a l'article 24.2 de la Constitució Espanyola (en endavant, CE) i que la jurisprudència, sobretot el Tribunal Constitucional, ha desenvolupat en diferents facetes. Per aquest treball em centraré en la presumpció d'innocència com a regla de tracte processal, que consisteix en tractar com a innocent a tota persona que forma part d'un procés penal com a subjecte passiu, fins que no es declari la seva culpabilitat mitjançant sentència¹.

És molt discutit per la doctrina i la jurisprudència l'efecte que produeix la presó preventiva sobre la presumpció d'innocència, ja que sembla que "anticipi" la condemna d'una persona que està essent investigada i que encara no s'ha demostrat la seva culpabilitat.

L'objectiu principal d'aquest treball és indagar i analitzar les alternatives possibles a la presó preventiva, que permetin obtenir les mateixes conseqüències i garanties però salvaguardant la presumpció d'innocència. Davant la necessitat de reduir l'aplicació de la presó preventiva, perquè les dades mostren que la seva utilització no sempre és adequada: el 16% dels processos penals amb presos preventius van concloure amb l'arxiu de l'expedient (4%) o amb una sentència absolutòria (12%)². També sorprèn que en el 59%³ dels casos en què s'adopta la presó preventiva aquesta experimenta modificacions al llarg del procediment: la més utilitzada pels Jutges és la concessió de la llibertat amb la obligació de comparèixer *apud acta* davant l'òrgan judicial en el 81%⁴ dels casos.

Així, sense tampoc obviar l'anàlisi d'aquesta suposada "vulneració" de la presumpció d'innocència, em centraré en les possibles alternatives.

Les preguntes a les que vull donar resposta en aquest Treball, són les següents:

- En quines condicions preval la presó preventiva sobre la presumpció d'innocència i per què?

---

¹ Ferrer, 2012, p. 172.

² Guerra, 2010, p. 371. Es tracte d'un estudi sobre l'aplicació que realitzen els Jutges de la presó provisional en els últims anys, on s'analitzen 250 decisions de presó provisional acordades a la província de Màlaga durant els anys 2003 i 2004 dels quals el procés penal corresponent va acabar l'any 2007.

³ Guerra, 2010, p. 512.

⁴ Guerra, 2010, p. 514.

- Quines alternatives hi ha a la presó preventiva?

El Treball contindrà un anàlisi breu de la presó preventiva i de la presumpció d'innocència per separat i de la opinió de la doctrina. Finalment les alternatives a la presó preventiva.

2. PRESÓ PREVENTIVA O PROVISIONAL

2. 1. Concepte

La presó preventiva o presó provisional es regula a la Llei d'Enjudiciament Criminal (en endavant, LECrim) en els articles 502 a 527⁵. Abans de la reforma que va introduir la Llei Orgànica 13/2003, de 24 d'octubre, l'adopció de la presó preventiva es reservava als casos en què l'investigat tingués antecedents, la freqüència de comissió de fets anàlegs i l'alarma social. Però, el Tribunal Constitucional a través de reiterada jurisprudència també exigia pressupòsits no contemplats a la LECrim; el perill de fuga, la obstaculització de la investigació o la destrucció o alteració de proves. L'adopció de la Llei Orgànica 13/2003 va permetre la incorporació d'aquests requisits que venia establint la jurisprudència.

La presó provisional és una mesura cautelar que consisteix en la privació de la llibertat d'una persona que està essent investigada per un delictes d'especial gravetat. És ordenada mitjançant una resolució jurisdiccional de caràcter provisional i personal i té una duració limitada fins el temps imprescindible per aconseguir qualsevol de les finalitats de l'article 503 LECrim. En el cas que la finalitat sigui assegurar la presència de l'investigat en el procediment o evitar que actuï contra béns jurídics de la víctima o cometi altres fets delictius, la duració de la presó preventiva *“no podrà excedir d'un any si el delictes tinguésses assenyalada una pena privativa de llibertat igual o inferior a tres anys, o de dos anys si la pena privativa de llibertat assenyalada pel delictes fos superior a tres anys”*⁶. Si el motiu per acordar la presó provisional fos per evitar la ocultació, alteració o destrucció de fonts de proves, la seva duració haurà de ser inferior a sis mesos. Si es compleixen aquests terminis i no s'ha celebrat el judici, caldrà posar en llibertat a l'investigat.

El problema principal i més greu que planteja aquesta mesura cautelar és la contradicció amb alguns principis essencials del procés penal, com la presumpció d'innocència, el dret de defensa i el dret a la llibertat personal.

---

⁵ Al llarg del treball utilitzaré la menció presó provisional o presó preventiva indistintament.

⁶ Article 504 LECrim.

L'article 502.2 LECrim estableix que la presó provisional només s'adoptarà quan sigui objectivament necessària i quan no existeixin altres mesures menys perjudicials pel dret a la llibertat a través de les quals es puguin aconseguir les mateixes finalitats.

Així, la presó provisional només es podrà adoptar en *ultima ratio*, i el Jutge o Tribunal haurà de tenir en compte, per adoptar-la, la repercussió que pugui generar en l'investigat, considerant les circumstàncies del fet objecte de les actuacions, així com la pena que se li podria imposar (en base al principi de proporcionalitat). Més endavant es veurà si la quantitat de presos preventius que hi ha al centres penitenciaris d'Espanya, reflexa o no aquest caràcter excepcional.

Segons la jurisprudència, la presó preventiva té tres característiques generals: l'excepcionalitat, la instrumentalitat i la proporcionalitat⁷. Pel què fa l'excepcionalitat, correspon al què feia referència anteriorment, la *ultima ratio*, de manera que la primera opció o regla general és la llibertat provisional i només s'adoptarà la presó preventiva quan concorrin els pressupòsits legals. La instrumentalitat fa referència al tractament de la presó preventiva com a un instrument per aconseguir els pressupòsits que la justifiquen i no com a una mera finalitat. I per últim, la proporcionalitat exigeix que la privació de la llibertat sigui proporcional a les finalitats per les quals s'adopta la presó preventiva, de manera que s'ha de dur a terme un judici de ponderació sobre si el sacrifici de la llibertat correspon raonablement amb la finalitat de la mesura.

2. 2. Pressupòsits

D'acord amb l'article 503 LECrim, la presó preventiva només podrà ser decretada quan concorrin els següents requisits:

1. *“Que constin a la causa l'existència d'un o varis fets que presentin característiques de delictes sancionables amb una pena igual o superior a dos anys de presó o bé de duració inferior si l'investigat tingués antecedents penals no cancel·lats ni susceptibles de cancel·lació, derivats d'una condemna per delictes dolosos”*.

Per tant, es podrà acordar la presó preventiva per un delictes amb una pena inferior a dos anys, només si hi ha antecedents penals que donin lloc a l'apreciació de

---

⁷ STC 128/1995, de 26 de juliol de 1995 (fonament jurídic 3).

reincidència. Així, el Tribunal Constitucional⁸ ha establert que la gravetat de la pena a imposar no serà suficient per acordar la mesura cautelar, sinó que serà necessari analitzar les circumstàncies personals de l'investigat i de cada cas concret.

2. *“Que hi hagi suficients motius per creure responsable criminalment del delicte a la persona contra qui s’hagi de dictar interlocutòria de presó”.*

A partir d'aquest requisit entra en joc la incertesa i l'arbitrarietat judicial, on predomina l'apreciació subjectiva del Jutge sobre si considera que hi ha suficients motius o no per creure responsable a l'investigat o encausat. Per això crec que caldria establir una limitació a aquesta arbitrarietat, ja sigui establint un catàleg de motius *numerus clausus* semblant al del dret alemany⁹ o un estàndard de prova que establís els criteris per determinar la suficiència de motius.

Al ser els efectes i les conseqüències de la presó provisional molt perjudicials per l'investigat o encausat crec que hauria de garantir-se que aquesta no es pogués adoptar quan els motius no siguin suficients o no siguin clars. Tot i que els Jutges tenen el deure de adoptar-la quan hi hagi suficients motius, seria convenient per una major seguretat jurídica, que aquests motius estiguessin taxats i així acotar l'àmbit d'apreciació tant elevat que permet aquest requisit.

3. *“Que mitjançant la presó provisional es persegueixi alguna de les següents finalitats”:*

- a) Per evitar el risc de fuga i per tant assegurar la presència de l'investigat en el procediment.

Per considerar l'existència o no d'aquest perill de fuga, s'haurà de tenir en compte la naturalesa del fet, la gravetat de la pena que se li podria imposar, la situació familiar de l'investigat, així com la laboral i l'econòmica, i la imminència de la celebració del judici oral.

---

⁸ STC 66/1997, de 7 d'abril de 1997 (fonament jurídic 4).

⁹ Article 112 del Codi alemany del procediment penal (StPO): *“Es podrà ordenar la presó provisional contra l'inculpat quan fos sospitós molt fundadament del fet i existís un motiu de presó”.* Els motius de presó, són: *“1. Si s'estableix que l'acusat ha fugit o s'està amagant; 2. Considerant les circumstàncies del cas individual, si existeix el risc que l'acusat evadeixi el procés penal; 3. La conducta de l'acusat dona lloc a la gran sospita de que pot arribar a: destruir, alterar, eliminar, suprimir o falsificar, influir indegudament a altres inculpats, a testimonis o experts, fer que altres ho facin, i per tant si existeix el perill que l'establiment de la veritat sigui més difícil”.*

S'acordarà la presó provisional per aquesta causa, quan en el termini de dos anys anteriors, s'haguessin dictat com a mínim dues requisitòries per la seva crida i cerca per qualsevol òrgan judicial.

- b) Per evitar l'ocultació, alteració o destrucció de fonts de proves, sempre i quan existeixi un perill fundat i concret.

Per valorar l'existència d'aquest perill es tindrà en compte la capacitat de l'investigat per accedir a les proves i per influir sobre altres investigats, testimonis o pèrits.

- c) Per evitar que l'investigat pugui actuar contra els béns jurídics de la víctima, sobretot quan sigui una de les següents persones:

“[...] sobre qui sigui o hagi estat el seu cònjuge o sobre la persona que hi estigui o hi hagi estat lligada per una relació anàloga d'afectivitat fins i tot sense convivència, o sobre els descendents, ascendents o germans per naturalesa, adopció o afinitat, propis o del cònjuge o convivent, o sobre els menors o incapaços que convisquin amb ell o que estiguin subjectes a la potestat, tutela, curatela, acolliment o guarda de fet del cònjuge o convivent, o sobre la persona emparada en qualsevol altra relació per la qual estigui integrada al nucli de la seva convivència familiar, així com sobre les persones que per la seva especial vulnerabilitat estan sotmeses a custòdia o guarda en centres públics o privats [...]” (apartat segon de l'article 173 CP).

- d) Per evitar que l'investigat dugui a terme altres fets delictius, tenint en compte les circumstàncies dels fets i la gravetat dels delictes que pogués cometre. Només es podrà acordar la presó provisional per aquest motiu, quan el fet delictiu atribuït sigui dolós.

2.3. Procediment

La competència per decretar la presó provisional correspon al Jutge o Magistrat encarregat d'instruir la causa, el Jutge que formi les primeres diligències o al Jutge o Tribunal que coneix de la causa (art. 502.1 LECrim).

El procediment s'inicia un cop és detingut l'investigat o encausat (art. 505 LECrim): el Jutge d'instrucció o el Tribunal que hagi de conèixer la causa convocarà una audiència en el termini màxim de setanta-dues hores, on es citarà a l'investigat o encausat, assistit pel seu advocat, al Ministeri Fiscal i a les demés parts. En aquesta audiència es podran realitzar alegacions i proposar els mitjans de prova que es creguin oportuns, sempre que es puguin practicar en el mateix acte o dins el termini de setanta-dues hores. El Jutge o Tribunal resoldrà el què cregui oportú. Tot i així, no podrà decretar la presó provisional ni la llibertat provisional amb fiança si cap de les parts les ha sol·licitades. De manera que el Jutge o Tribunal només podran acordar d'ofici la presó preventiva o la llibertat provisional amb fiança quan no es pugui celebrar l'audiència (sempre que es compleixin els pressupòsits legals). En aquest cas, en el termini de setanta-dues hores haurà de convocar-se una nova audiència *“per adoptar les mesures necessàries, per la falta de celebració de la primera audiència¹⁰”*.

La resolució que acordi la presó provisional es durà a terme mitjançant interlocutòria i haurà d'estar degudament motivada sobre el compliment de tots les pressupòsits legals per la seva adopció i la justificació per la qual s'ha adoptat aquesta mesura i no una altra. La interlocutòria es notificarà a l'investigat o encausat i a les persones perjudicades pel delictes (art. 506.3 LECrim).

Contra aquesta resolució, ja sigui adoptant la presó preventiva, denegant-la, prorrogant-la o acordant la llibertat provisional, es podrà interposar recurs d'apel·lació de manera directa o precedit del recurs de reforma, d'acord amb l'article 766 LECrim.

En el cas que s'hagi acordat la presó preventiva, juntament amb la interlocutòria, haurà d'adjuntar-se dos manaments: un dirigit a la Policia Judicial i l'altre dirigit al director del centre penitenciari on s'hagi de complir la mesura cautelar. Aquests manaments contindran les dades personals de la persona que ha de complir la presó preventiva, la descripció del delictes i el tipus de presó provisional que haurà de complir.

Un cop acordada la mesura cautelar de presó provisional, aquesta s'haurà d'inscriure al Registre Central de Mesures Cautelars, Requisitòries i Sentències no fermes, indicant la seva duració màxima i el seu cessament, excepte en el cas que s'adopti la presó preventiva en el si

---

¹⁰ Article 505.5 LECrim.

d'un procediment de violència domèstica o de gènere, que s'haurà d'inscriure en el Registre Central per la Protecció de les Víctimes de Violència Domèstica¹¹.

2. 4. Classes de presó provisional

La llei preveu dues classes de presó provisional, la comunicada i la incomunicada. La incomunicada es podrà acordar de manera excepcional pel Jutge d'instrucció o Tribunal quan concorri una d'aquestes circumstàncies (art. 509 LECrim):

- *“La necessitat urgent d'evitar greus conseqüències que puguin posar en perill la vida, la llibertat o la integritat física d'una persona”.*
- *“La necessitat urgent d'una actuació immediata dels Jutges d'instrucció per evitar comprometre de manera greu el procés penal”.*

Així, l'investigat o encausat romandrà en situació incomunicada el temps necessari per practicar les diligències necessàries per evitar la circumstància que hagi motivat l'adopció d'aquesta modalitat de presó preventiva, però aquest temps no podrà excedir de cinc dies. En el cas que la presó preventiva derivi d'un *“delicte comès per una persona integrada o relacionada amb bandes armades o individus terroristes o rebels”* (art. 384 bis LECrim) o bé d'un delicte o delictes comesos per dues o més persones de manera organitzada, la situació d'incomunicació de la presó provisional es podrà prorrogar per una altre termini que tampoc podrà ser superior a cinc dies.

La presó provisional incomunicada s'acordarà mitjançant interlocutòria que haurà d'expressar els motius que la motiven.

La finalitat d'aquesta tipologia de presó preventiva és evitar que la persona detinguda dugui a terme conductes greus i perjudicials tant per ell com pel procés, ja que el fet d'estar privat de llibertat en un centre penitenciari no evita la possibilitat de que les pugui dur a terme.

Aquesta modalitat, permetrà igualment al detingut l'assistència a les diligències que la llei li permeti, adoptant les mesures necessàries per evitar que perjudiqui la finalitat de la presó incomunicada. El Jutge o Tribunal també podrà autoritzar que pugui realitzar o rebre comunicacions, si tampoc perjudiquen la finalitat de la incomunicació. També tindrà dret a

---

¹¹ Real Decret 95/2009, de 6 de febrer, pel que s'aprova el Sistema de registres administratius de suport a l'Administració de Justícia.

ser assistit per un segon metge forense, que serà designat pel Jutge o Tribunal competent (art. 510 LECrim).

Pel que fa la presó provisional comunicada, es tracte del règim general o ordinari, que permet al pres preventiu gaudir de tots les drets reconeguts a la llei, relacionats amb el seu dret de defensa, amb la protecció de la integritat personal i la garantia de la seva realització personal i comunicació amb el món exterior¹².

2. 4. 1. La presó provisional en cas de malaltia i drogoaddicció

L'arrest domiciliari actuarà com a mesura cautelar substitutiva de la presó preventiva, quan l'internament provoqui un greu perill per la salut de la persona que ha de suportar la mesura. Així, s'adoptaran les mesures accessòries que resultin necessàries per complir amb la finalitat de la mesura cautelar. Quan sigui necessari es podrà realitzar fora del domicili, com per exemple en un centre especialitzat. En aquest cas el Jutge acordarà les mesures necessàries pel seu compliment (art. 508.1 LECrim).

Quan el compliment de la presó preventiva comporti el perjudici d'un tractament de desintoxicació o deshabituació de les drogues, es podrà substituir la presó preventiva per l'ingrés a un centre, ja sigui oficial o que formi part d'una organització reconeguda legalment (art. 508.2 LECrim). Només es podrà substituir quan el tractament s'hagués iniciat amb posterioritat als fets que motiven la mesura cautelar. L'investigat o encausat no podrà sortir del centre sense autorització judicial.

2. 5. Abonament de condemna

Quan una persona que es troba en presó preventiva resulti condemnada, en virtut de l'article 58 del CP, se li abonarà el temps que hagi estat privada de llibertat de la totalitat de la pena que se li hagi imposat¹³.

Segons Gil López, existeixen dos tipus d'abonaments de la presó preventiva: el propi o estricte, que es tracta de la presó preventiva que es compleix en un procediment en virtut del

---

¹² Guerra, 2010, p. 217.

¹³ Armenta, 2010, p. 178.

qual resulta condemnat a una pena privativa de llibertat. I l'altre, l'impropi o ampli, que té lloc quan es compleix la presó preventiva per un procediment que més tard, resulta ser o bé sobresegit i arxivat, o que hagi prescrit, o s'hagi absolt, o que la pena sigui inferior al temps complert en presó preventiva.

Aquest abonament impropï o ampli, és el que ha creat més discussió al llarg del temps, ja que no s'ha contemplat així des del principi. Al Codi Penal de 1973, l'abonament es regulava a l'article 33 i en cap cas era possible abonar la presó preventiva en un procediment diferent al què va acordar la mesura cautelar. No obstant, va ser la jurisprudència en aquell moment que va realitzar una interpretació molt àmplia del precepte i va permetre la possibilitat d'abonar el temps de presó preventiva en altres procediments diferents i així, reparar el dany causat per una privació de llibertat injusta¹⁴.

Aquesta doctrina jurisprudencial va ser acollida al Codi Penal de 1995, actualment vigent, en el seu article 58, que preveu la possibilitat d'abonar la presó preventiva en un procediment diferent del què va donar lloc a la mesura cautelar. Però, amb una limitació (que també té origen en aquesta corrent jurisprudencial): només és aplicable a causes per fets que hagin tingut lloc amb anterioritat a la imposició de la mesura cautelar. Això és preveu així, ja que si existís la possibilitat de computar aquesta mesura en fets futurs, l'individu podria delinquir sabent que la pena que se li podria imposar es descomptaria el temps que va estar en presó preventiva, posant en dubte la seguretat jurídica i la prevenció del delictes.

Per sol·licitar l'abonament del temps de presó preventiva, es farà mitjançant escrit dirigit al Jutjat o Tribunal en virtut del qual s'està complint la condemna que es vol abonar, que es resoldrà mitjançant interlocutòria.

2. 6. Indemnització per danys i perjudicis

Si malauradament una persona innocent que ha estat complint la presó preventiva és absolta tindrà dret a una indemnització, conforme l'article 121 CE i l'article 294 Llei Orgànica del Poder Judicial (en endavant, LOPJ). Sempre que sigui per inexistència del fet delictiu, en cas contrari, si el fet delictiu sí que ha existit però no el va cometre l'acusat, no li correspondria indemnització i s'hauria d'anar pel procediment previst a l'article 293 LOPJ que es desenvolupa davant del Tribunal Suprem i és molt més feixuc i restrictiu.

---

¹⁴ STS 4787/1993, de 2 de juliol.

L'article 121 CE estableix que els danys causats per error judicial, o pel funcionament anormal de l'Administració de Justícia, donaran dret a una indemnització a càrrec de l'Estat. Mentre que l'article 294 LOPJ preveu expressament el dret a una indemnització per aquelles persones que hagin patit presó preventiva de forma injusta: que hagin resultat absolts per inexistència objectiva del fet imputable o que s'hagi dictat interlocutòria de sobreseïment lliure.

Aquesta indemnització s'ha de sol·licitar mitjançant una petició dirigida al Ministeri de Justícia, segons les normes reguladores de la responsabilitat patrimonial de l'Estat. La quantia de la indemnització dependrà del temps de privació de llibertat i de les conseqüències personals i familiars causades. Aquesta sol·licitud té un termini de prescripció d'un any, comptat a partir del dia en que es pugui exercitar.

3. EL DRET A LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA

3.1. Regulació

La presumpció d'innocència la trobem en diferents textos internacionals. En primer lloc, l'article 11.1 de la Declaració Universal dels Drets Humans, aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 10 de desembre de 1948:

“Tota persona acusada d'un delictes té dret a que es presumeixi la seva innocència mentre que no es provi la seva culpabilitat, conforme a la llei i en judici públic en el qual s'assegurin totes les garanties necessàries per la seva defensa”.

El Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals, aprovat el 4 de novembre de 1950, disposa a l'article 6.2:

“Tota persona acusada d'una infracció es presumeix innocent fins que la seva culpabilitat s'hagi declarat legalment”.

El Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, aprovat també per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 16 de desembre de 1966, estableix a l'article 14.2 que:

“Tota persona acusada d'un delictes té dret a que es presumeixi la seva innocència mentre no es provi la seva culpabilitat conforme a la llei”.

A Espanya, la vigent Constitució de 1978 va ser el primer text jurídic que va reconèixer expressament el dret a la presumpció d'innocència, en concret a l'article 24.2:

“Tothom té dret també al Jutge ordinari predeterminat per la llei, a ser defensat i assistit per un lletrat, a ser informat de l'acusació formulada contra ell, a un procés públic sense dilacions indegudes i amb totes les garanties, a utilitzar els mitjans probatoris pertinents Dret de reunió Dret d'associació Dret de participació Protecció judicial dels drets 13 per a la defensa pròpia, a no declarar contra si mateix, a no confessar-se culpable i a la presumpció d'innocència”.

Aquesta regulació internacional és essencial pel nostre ordenament jurídic i per la presumpció d'innocència, ja que l'article 10.2 de la nostra Constitució, estableix que *“s'haurà d'interpretar de conformitat amb la Declaració Universal de Drets Humans i els tractats i acords internacionals sobre les mateixes matèries ratificats per Espanya”*.

Així, la constitucionalització del dret a la presumpció d'innocència comporta que la seva aplicació ha de ser directa i immediata i vincula a tots els poders públics¹⁵. A més, ha de ser tutelada pels Jutges i Tribunals integrants del poder judicial (art. 53.2 CE) i gaudeix de la protecció del recurs d'empara constitucional (art. 41 i 44 de la Llei Orgànica del Tribunal Constitucional). El seu contingut essencial no es pot modificar pel legislador i s'ha de desenvolupar mitjançant llei orgànica (art. 81 CE). I per últim, es tracte d'un element essencial del nostre ordenament conforme el qual s'han d'interpretar les demés normes¹⁶.

3. 2. Antecedents històrics

“Ningú ha de ser condemnat per sospites, perquè es millor que es deixi impune el delictes d'un culpable que condemnar a un innocent”¹⁷.

En aquesta frase d'Ulpià (segle III d.C.), l'escola clàssica italiana fixa el precedent romà del principi *“in dubio pro reo”*.

---

¹⁵ STC 31/1981, de 28 de juliol: *“un cop consagrada constitucionalment, la presumpció d'innocència ha deixat de ser un principi general del dret que ha d'informar l'activitat judicial (in dubio pro reo) per convertir-se en un dret fonamental que vincula a tots els poders públics i que es d'aplicació immediata”*.

¹⁶ Montañés, 1999, p. 35.

¹⁷ Domici Ulpià de *Selección de Textos del “Corpus Iuris Civile”*. Valencia, pàg. 181 (Traduït per Obiols Taberner).

L'escola clàssica (hereva de la Il·lustració), va posar de manifest el contrast entre el tracte de l'imputat en el procés inquisitiu i en el procés acusatori i va elevar la presumpció d'innocència com a principi fonamental de la ciència processal¹⁸. Fins llavors, el sospitós era tingut com a culpable amb totes les conseqüències que això comporta fins al final de procés, i fins i tot es seguia considerant així després de la sentència absolutòria. En el procés penal inquisitiu de l'Antic Règim, no hi havia espai per la presumpció d'innocència ni pel principi "*in dubio pro reo*"¹⁹.

Tot i així, hi havia molts escrits a favor de la innocència i de la llibertat, i va ser en la Declaració de Drets de l'Home i del Ciutadà de 1789 on van tenir ressò aquestes idees dels pensadors de la Il·lustració i van comportar el reconeixement per primera vegada de la presumpció d'innocència (article 9): "*Ja que tot home és considerat innocent fins que hagi estat declarat culpable, si es jutja indispensable arrestar-lo, tot rigor que no sigui necessari per exercir un control sobre la seva persona ha de ser severament reprimit per la llei*".

Després de la Segona Guerra Mundial, es produeix a Europa la constitucionalització dels drets fonamentals de la persona i la tutela de les garanties mínimes que ha de reunir tot procés judicial, on s'inclou la presumpció d'innocència (art. 24.2 CE).

Segons la jurisprudència del Tribunal Constitucional "*un cop consagrada constitucionalment, la presumpció d'innocència ha deixat de ser un principi general del Dret que ha d'informar l'activitat judicial (in dubio pro reo) per convertir-se en un dret fonamental que vincula a tots els poders públics i que és d'aplicació immediata*"²⁰.

3.3. Aspectes generals

L'anàlisi històric de la presumpció d'innocència i la seva regulació internacional posa de manifest que té diversos significats. Així, la jurisprudència l'ha dotat d'un ventall de drets,

---

¹⁸ Montañés, 1999, p. 29

¹⁹ El Tribunal Constitucional en la seva primera jurisprudència després de la constitucionalització del dret fonamental a la presumpció d'innocència, va manifestar que aquest no era més que la constitucionalització del principi *in dubio pro reo* (STC 31/1981, de 28 de juliol).

²⁰ STC 31/1981, de 28 de juliol. Després d'aquesta sentència, la doctrina del Tribunal Constitucional ha anat canviant i ha establert que el principi *in dubio pro reo* no té la naturalesa de dret fonamental ni es confereix com a garantia processal de l'investigat protegit per la via del recurs d'empara, com és el cas de la presumpció d'innocència. De manera que actualment, el principi de *in dubio pro reo* només opera en el moment de dictar sentència quan existeix una incertesa sobre la valoració de les proves inculpatòries aportades al llarg del procés (STC 16/2000, de 16 de gener).

processals i extra processals, que constitueixen les diverses facetes que té aquest dret fonamental. Aquestes facetes, segons Ferrer (2012, p. 168-169) són:

- Dimensió extra processal
- Dimensió processal
  - o La presumpció d'innocència com a principi informador
  - o La presumpció d'innocència com a regla de tracte processal
  - o La presumpció d'innocència com a regla probatòria
  - o La presumpció d'innocència com a regla de judici

Abans d'entrar en l'anàlisi d'aquestes facetes, vull aturar-me en el concepte en sí de la presumpció d'innocència. I és que el seu nom indica que es tracte d'una presumpció, i en sentit jurídic tota presumpció exigeix l'existència d'un fet base, que sempre ha de ser afirmat i provat i que de la prova d'aquest fet inferim en el fet presumit sense haver-lo provat. Per tant, a partir de la prova del fet 1, es dóna per provat el fet 2. Però el cas, és que una persona no ha de provar que és innocent perquè se'l tracti com a innocent fins que es demostrï el contrari, i així gaudir de la presumpció d'innocència. Doncs, no és necessari insistir en què la presumpció d'innocència no és una autèntica presumpció, es tracte d'una manera incorrecta de dir que l'acusat és innocent fins que no es demostrï el contrari²¹.

Aquest dret doncs, consisteix en tractar *com si fos* innocent a la persona que es troba immersa en un procés judicial i que s'estén fins l'últim moment abans de que es dicti sentència ferma on es demostrï la seva culpabilitat.

L'aplicació de la presumpció d'innocència dins del procés judicial, també s'estén fora d'aquest, en una dimensió extra processal²², és el cas d'aquelles situacions on es troba implicat el poder sancionador de l'Estat (en el procediment administratiu sancionador per exemple) i també les relacions entre privats, com podria ser el tractament informatiu periodístic.

Respecte l'aplicació de la presumpció d'innocència en el procés judicial, ja he mencionat les diferents facetes que ha desenvolupat la jurisprudència, sobretot el Tribunal Constitucional²³:

---

²¹ Montañés, 1999, p. 37

²² STC 111/1999, de 14 de juny.

²³ Anàlisi jurídic més concret i detallat sobre cada una de les facetes de construcció jurisprudencial de la presumpció d'innocència: Ferrer, 2012, p. 169-185.

3. 3. 1. La presumpció d'innocència com a principi informador

En aquest cas, la presumpció d'innocència actua com a límit a la potestat legislativa i imposa al legislador la obligació de regular el procés penal respectant la presumpció d'innocència.

Així com també aquesta faceta funciona com a criteri condicionador de les interpretacions de les normes vigents, dirigint-se als Jutges i Tribunals.

3. 3. 2. La presumpció d'innocència com a regla de tracte processal

És aquesta la faceta que m'interessa per aquest treball, ja que regeix el tractament que ha de donar-se a qualsevol persona que sigui acusada en el marc d'un procés penal. Consisteix en què s'ha de tractar com a innocent a tota persona investigada en un procés penal fins que recaigui una sentència que demostrï la seva culpabilitat. A l'apartat 4 analitzo amb més detall la compatibilitat d'aquesta faceta de la presumpció d'innocència amb la mesura cautelar de la presó preventiva o provisional.

3. 3. 3. La presumpció d'innocència com a regla probatòria

Aquesta faceta garanteix que la presumpció d'innocència no podrà ser revocada només per l'existència d'una sentència condemnatòria, sinó que aquesta condemna ha d'estar basada en un procediment probatori que s'hagi celebrat amb totes les garanties processals. Així, la sentència ha de complir els següents requisits²⁴:

- Que sigui la conclusió d'un procediment on hi hagi hagut una mínima activitat probatòria que hagi donat lloc a la culpabilitat
- Que es tracti d'una prova de càrrec
- Que aquesta prova hagi estat subministrada per l'acusació
- Que s'hagi practicat en el judici oral
- Que la prova s'hagi obtingut respectant totes les garanties constitucionals i legals

---

²⁴ STC 31/1981, de 28 de juliol.

3. 3. 4. La presumpció d'innocència com a regla de judici

En aquest cas la presumpció d'innocència entra en joc quan la prova practicada no sigui suficient per demostrar la culpabilitat de l'acusat, per tant s'aplica en el moment de la valoració de la prova.

4. CONTROVÈRSIA ENTRE EL DRET A LA PRESUMPCIÓ D'INNOCÈNCIA I LA PRESÓ PREVENTIVA

La Constitució Espanyola atribueix la categoria de dret fonamental al dret a la llibertat i com a valor superior de l'ordenament jurídic juntament amb la justícia, la igualtat i el pluralisme polític (article 1.1). Com a dret fonamental està protegit amb les màximes garanties jurídiques, com el recurs d'empara davant el Tribunal Constitucional (article 53.1).

Que sigui un dret fonamental, no significa que tingui un caràcter absolut i il·limitat, sinó que té limitacions, bàsicament *“aquelles establertes per la llei amb la finalitat d'assegurar el reconeixement i el respecte dels drets i llibertats dels demés, i de satisfer les justes exigències de la moral, l'ordre públic i el benestar general en una societat democràtica”*²⁵. De manera que, els ciutadans no gaudim d'una llibertat total o absoluta. És per això que hi ha fins socials que es consideren superiors a alguns drets individuals, perquè constitueixen valors constitucionalment reconeguts i la Constitució els hi ha donat prioritat.

Així doncs, el Tribunal Constitucional ha reconegut en nombroses sentències (STC 178/1985, de 19 de desembre, FJ nº 3 i STC 128/1995, de 28 de juliol, FJ nº4) que *“la presó provisional pot constituir un supòsit limitatiu excepcional del dret a la llibertat”*.

Per la seva gravetat, aquesta mesura només podrà acordar-se per l'autoritat judicial, sota els criteris d'excepcionalitat i proporcionalitat i amb una finalitat merament cautelar²⁶.

A la sentència 41/1982 de 2 de juliol (fonament jurídic 2) el Tribunal Constitucional va establir que la presó preventiva *“es situa entre el deure estatal de perseguir eficaçment el delicte i el deure estatal d'assegurar l'àmbit de llibertat del ciutadà”*, és per això que preval aquesta mesura cautelar sobre la presumpció d'innocència i sobre el dret fonamental a la llibertat. A partir d'aquesta sentència es pot extreure que la presó preventiva protegeix la

---

²⁵ Article 29.2 de la Declaració Universal dels Drets Humans (10 de desembre de 1948).

²⁶ Aparicio, 2012, p. 691.

llibertat de tots els ciutadans i assegura el deure de l'Estat de perseguir els delictes, així té sentit que es pugui limitar la llibertat d'una sola persona per “protegir a la resta de ciutadans” envers el presumpte perill que podria ser deixar en llibertat a una persona que “podria ser” un delinqüent perillós.

Tot i tenir sentit aquesta justificació, segueixo pensant que no hi pot haver cap justificació suficient per limitar el dret fonamental més important que tenim els ciutadans, en base a una sospita. Es per això, que després d'analitzar la posició de la doctrina sobre aquest tema²⁷, m'agradaria trobar una alternativa a la presó preventiva, que protegeixi la llibertat de tots els ciutadans i busqui assegurar el deure de l'Estat de perseguir els delictes, però sense limitar tant la llibertat del presumpte culpable, ja que no oblidem que encara no s'ha demostrat si és culpable o no, i se l'ha de tractar com a innocent.

4. 1. Doctrina: posicions abolicionistes i compatibilistes

Entre la doctrina destaquen posicions compatibilistes, que toleren la coexistència de la presó preventiva i el dret a la presumpció d'innocència i les abolicionistes, que són les més extremes perquè opten per la impossibilitat d'harmonitzar-ho. Aquestes últimes són les minoritàries, i formen dues besants: aquells que opten per l'abolició de la presumpció d'innocència i aquells que també opten per l'abolició, però de la presó preventiva perquè la consideren incompatible amb aquest dret fonamental.

Pel què fa les teories que sostenen l'abolició de la presumpció d'innocència, destaca Raffaele Garófalo, Enrico Ferri i Vincenzo Manzini, aquest últim senyalava que *“la imputació, hauria de constituir, en tot cas, una presumpció de culpabilitat”*, ja que *“si es presumeix la seva innocència, perquè es procedeix contra ell”*²⁸. Avui en dia, aquestes teories no tenen sentit, ja que la presumpció d'innocència està reconeguda internacionalment com un dret fonamental.

Els que opten per la derogació de la presó preventiva, en destaca principalment Ferrajoli, com a màxim representant del abolicionisme d'aquesta mesura cautelar, que sosté:

“L'alarma social produïda per la idea de que un delinqüent encara no jutjat no sigui castigat de forma immediata és un argument del qual es fan valer molts defensors de la presó

---

²⁷ Veure apartat 4.1.

²⁸ Solimine, 2013, p. 2.

provisional. Potser que hi hagi alguna cosa de veritat: una part de la opinió pública associa segurament finalitats directament repressives a la presó preventiva. Però aquesta idea primordial és precisament una d'aquelles contra les que va néixer el delicat mecanisme del procés penal: que no serveix, com s'ha dit, per tutelar a la majoria, sinó per protegir, inclús contra la majoria, als individus que, tot i que fossin sospitosos, sense proves no poden ser considerats culpables²⁹.

4. 2. Opinió personal

El problema principal i més greu de la presó preventiva és l'escassa o inexistent diferència que existeix amb la pena de privació de llibertat, i el més preocupant és que en molts casos posteriorment són absolts³⁰. I és que la presó preventiva incideix de forma molt negativa en les persones que la pateixen, des de la família, l'honor, la integritat física i moral (en les presons proliferen els suïcidis i els comportaments agressius) i fins i tot en la salut, per les males condicions d'alguns centres penitenciaris. És per aquests motius que es tracta d'una mesura excepcional³¹, però realment no hi ha altres mesures menys lesives que permetin aconseguir la mateixa finalitat?

A les presons d'Espanya, a data de 31 de desembre de 2016, hi havia uns 7.996 presos preventius sobre 59.589 interns en règim de compliment³². El percentatge que és del 13'4%, permet discutir si reflecteix o no el caràcter excepcional d'aquesta mesura cautelar, per això és necessari comparar-lo amb altres països. Només hi ha tres països, que a finals del 2010 tenien un percentatge de presos preventius més baix que Espanya: Polònia amb un 10'3%, Bulgària amb un 10'4% i la República Txeca amb un 11'3%. Els països que més sorprenen, degut al seu alt percentatge són Itàlia que tenia al 2010 un 43'6% de presos preventius i Luxemburg que en tenia 47'2%. Pel què fa la resta de països de la Unió Europea, la població de presos preventius ronda entre el 14 i el 38'4%, essent així la mitjana del 24'7%³³. Es pot

---

²⁹ Ferrajoli, 1995, p. 560.

³⁰ Com ja he citat a la introducció, l'estudi realitzat per Cristina Guerra Pérez va concloure que un 12% dels processos amb presos preventius va acabar amb sentència absolutòria.

³¹ Segons la sentència del Tribunal Constitucional 191/2004, de 2 de novembre (fonament jurídic 4): *“La presó provisional, como toda restricció del dret a la llibertat personal, és una mesura que únicament ha de ser imposada quan sigui estrictament necessari en la mesura en què no hi hagi altres mesures menys perjudicials per aconseguir les mateixes finalitats que s'intenten aconseguir amb la presó provisional”*.

³² Dades del Consell General del Poder Judicial. Informe *“La justicia Dato a Dato 2016”*, elaborat pel Servei d'Estadística del CGPJ. Disponible a la pàgina web: <http://www.poderjudicial.es>.

³³ Fonts: *International Centre for Prison Studies – King's College – Universidad de Londres*; pot consultar-se a: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0327_/com_com\(2011\)0327_es.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0327_/com_com(2011)0327_es.pdf) (dades de l'any 2010) [última consulta: 7 de maig del 2018].

veure doncs, que Espanya és el quart país de la Unió Europea que té el percentatge més baix de presos preventius, però això no vol dir que no sigui necessari la seva reducció.

La presó preventiva, a més de vulnerar el dret fonamental a la presumpció d'innocència i el dret a la llibertat, com ja he introduït també produeix efectes lesius i estigmatitzants envers la persona que ha suportat una mesura cautelar com aquesta, i que no podem oblidar, que durant aquest període de temps que dura aquesta mesura, no s'ha demostrat la seva culpabilitat i per tant pot ser que sigui innocent. Aquests efectes lesius van des de l'estigmatització que produeix el propi empresonament, la pèrdua de treball i el posterior impacte econòmic que produeix en la seva família, la desconexió familiar i social, juntament amb la incertesa sobre la pròpia situació jurídica.

No podem oblidar drets que també es veuen afectats per la presó preventiva, com el dret a l'honor, la intimitat personal i familiar i a la pròpia imatge (art. 18 CE), ja que aquesta difama i impedeix la intimitat personal i, sobretot, la familiar. També la inviolabilitat del domicili (art. 18.2 CE), perquè la presó provisional nega el concepte de morada com un lloc on es pot desenvolupar la vida d'intimitat personal i familiar. Així, com la llibertat de residència i la lliure circulació pel territori nacional i el dret a entrar i sortir lliurement d'Espanya (art. 19 CE), i en menor mesura, el dret de reunió (art. 21 CE), el dret d'associació (art. 22 CE), i de participació en els assumptes públics (art. 23 CE).

El fet que el compliment de la presó preventiva es produeixi en els mateixos centres penitenciaris que la mateixa pena de presó, encara que no estiguin barrejats amb els presos amb condemna, fa que es configuri com una veritable pena privativa de llibertat, una "pena a compte" segons Asencio Mellado³⁴, i amb el risc posterior de ser absolt.

Tot i que el nostre Codi Penal, a l'article 34.1 rebutja expressament que la presó preventiva sigui considerada una pena, el fet que es pugui abonar³⁵ el temps preventiu sobre el temps de condemna, suposa una assimilació real a la naturalesa d'aquesta, i ens ajuda a adonar-nos de l'inexistent diferència entre la pena i la presó preventiva.

Això mostra que la presó preventiva es converteix en una mesura repressora i limitadora dels més elementals drets fonamentals reconeguts constitucionalment, posant en perill la seguretat jurídica que es pretén garantir en tota societat civilitzada³⁶.

---

³⁴ Asencio, 1986, p. 314.

³⁵ Veure apartat 2.5.

³⁶ Barona, 1988, p. 164.

Puc concloure que existeix una necessitat indiscutible de buscar mesures alternatives a la presó preventiva.

5. ALTERNATIVES A LA PRESÓ PROVISIONAL O PREVENTIVA

La legislació espanyola no ofereix de manera expressa cap alternativa a la presó provisional, és per això que en aquest apartat, analitzaré diferents institucions reconegudes *ex lege*, que poden permetre aconseguir les finalitats per les quals s'adopta la presó preventiva, i estan regulades a la llei però no previstes expressament com a alternativa a aquesta mesura cautelar.

En primer lloc, la llibertat provisional que la legislació no la preveu com a alternativa de manera expressa, però sí que es pot utilitzar com a tal. La jurisprudència considera que es tracte de la situació intermitja entre la llibertat i la presó.

I la segona i última possible alternativa que analitzaré, és el control electrònic que s'utilitza en la localització permanent. Tot i que no té naturalesa cautelar, sembla que a través d'aquesta es podrien aconseguir les mateixes finalitats que amb la presó preventiva.

5. 1. Llibertat provisional

Segons Armenta, la llibertat provisional consisteix en la limitació de llibertat de l'investigat o encausat i la subjecció al compliment de determinades prestacions. Té la mateixa finalitat que la presó provisional, per això s'utilitza com a alternativa, ja que la seva afectació al dret fonamental de la llibertat ambulatoria és molt menor.

Es tracte d'una mesura cautelar de caràcter personal, regulada en els articles 528 a 544 quinqués de la LECrim, que vol garantir la presència del investigat o encausat en el procés i les finalitats del mateix procés. Aquesta mesura crea una situació especial en l'investigat, perquè no està privat de llibertat però el Jutge li imposa una sèrie d'obligacions, com el pagament d'una fiança o la compareixença periòdica per comprovar que continua a disposició de l'òrgan que coneix de la causa.

La resolució que decreti la llibertat provisional adoptarà la forma d'interlocutòria, que haurà d'estar motivada i tenir el contingut de l'article 529 LECrim.

L'article 528 de la LECrim estableix que la presó provisional durarà el temps que subsisteixin els motius que l'hagin ocasionat. Així, s'adoptarà la llibertat provisional quan no hi hagi motius suficients per acordar la presó provisional o preventiva. Això ens mostra que en la LECrim la presó provisional apareix com la regla general i la llibertat provisional com l'excepció:

“[...] la llibertat provisional és una mesura cautelar intermitja entra la presó provisional i la completa llibertat, que tracte d'evitar l'absència de l'investigat o encausat, que queda així a disposició de l'autoritat judicial i a resultes del procés, obligant-lo a comparèixer periòdicament. Aquest mesura està expressament prevista a la Llei d'Enjudiciament Criminal i ve determinada per la falta dels pressupòsits necessaris per la presó provisional, que pot acordar-se amb o sense fiança (art. 529), l'inculpat haurà de prestar obligació *apud acta* de comparèixer en els dies que li siguin senyalats per la resolució corresponent i, a més, totes les vegades que sigui cridat davant el Jutge o Tribunal que coneix la causa (art. 530)”³⁷.

Però autors com Manuel Serra Domínguez, ho consideren com una qüestió de perspectives, ja que si considerem que la situació normal del processat és la de presó provisional, la llibertat provisional serà un benefici. Així si considerem que la llibertat no pot ser restringida excepte en aquells límits mínims indispensables, la llibertat provisional serà considerada com la regla general i la presó provisional, com la seva excepció.

5. 1. 1. Pressupòsits

Els pressupòsits que han de concorre per adoptar aquesta mesura cautelar són molt semblants als de la presó provisional, també segons Armenta, es divideixen en supòsits objectius i subjectius.

Pel què fa els requisits subjectius, al igual que per l'adopció de la presó provisional, han d'existir en la causa, suficients motius per considerar responsable criminalment del delictes que s'investiga, a la persona contra la qual s'ha d'adoptar aquesta mesura cautelar. Els requisits objectius són, que no concorrin els pressupòsits per adoptar la presó provisional i que existeixin un o varis fets que tinguin caràcter de delictes sancionable amb una pena, que el seu màxim sigui inferior a dos anys de presó.

---

³⁷ STC 85/1989, de 10 de maig (fonament jurídic 2).

5. 1. 2. Obligacions accessòries

La llibertat provisional pot adoptar diferents formes, segons les obligacions accessòries que decreti el Jutge. Segons Barona la nostra normativa no regula aquestes restriccions com a independents les unes de les altres, sinó que totes elles constitueixen el règim jurídic de la llibertat provisional.

La LECrim regula la fiança, la obligació *apud acta* de compareixença periòdica, la retirada del permís de conducció de vehicles a motor i del passaport, i d'altres especials com la prohibició d'acudir a determinats llocs o d'aproximar-se o comunicar-se amb determinades persones.

5. 1. 2. a. La fiança

Es tracte d'una condició que permet a l'investigat o encausat assegurar la seva llibertat prestant una fiança, que normalment consisteix en una determinada quantitat de diners, que el Jutjat acordarà tenint en compte la naturalesa del delicte i les circumstàncies personals, com els antecedents de l'investigat.

Aquesta quantitat de diners es destina a respondre per la compareixença de l'investigat quan sigui citat pel Jutge o Tribunal (art. 532 LECrim).

5. 1. 2. b. La compareixença apud acta

L'article 530 de la LECrim estableix que l'investigat o encausat que es trobi en llibertat provisional, amb o sense fiança, constituirà *apud acta* la obligació de comparèixer en els dies determinats en la interlocutòria corresponent, així com també quan sigui citat davant el Jutge o Tribunal que conegui de la causa.

Aquestes compareixences es realitzen davant del Lletrat de l'Administració de Justícia, que en deixarà constància.

5. 1. 2. c. La retirada del permís de conduir i del passaport

La retirada del permís de conducció de vehicles a motor només es podrà adoptar per delictes relacionats amb la conducció. Quan el processat hagi d'estar en llibertat, el Jutge podrà retirar-lo de manera provisional (art. 529 bis LECrim).

Es podrà acordar la retirada del passaport de manera motivada, per assegurar el compliment de la obligació de comparèixer *apud acta*, de conformitat amb l'article 530 LECrim.

5. 1. 2. d. Altres mesures

La LECrim contempla altres mesures que es poden adoptar per casos més específics, als articles 544 bis, ter, quàter i quinquies.

En els casos en què s'investigui "*delictes d'homicidi, avortament, lesions, contra la llibertat, de tortures i contra la integritat moral, tràfic de persones, la llibertat i indemnitat sexuals, la intimitat, el dret a la pròpia imatge i la inviolabilitat del domicili, l'honor, el patrimoni i l'ordre socioeconòmic*³⁸", per protegir a la víctima, el Jutge o Tribunal podrà acordar de manera cautelar, la prohibició de la persona investigada a residir en un determinat lloc, barri, municipi, província o Comunitat Autònoma (article 544 bis LECrim). Així com també, la prohibició d'anar o aproximar-se a llocs determinats o de comunicar-se amb determinades persones.

L'article 544 quinquies estableix mesures que es podran adoptar pels delictes que acabo de citar de l'article 57 CP, quan la víctima sigui menor d'edat o tingui la capacitat modificada judicialment: suspendre la pàtria potestat, la tutela, curatela, guarda o acolliment, o establir un règim de supervisió o suspendre o modificar el règim de visites o comunicació ja establert.

També hi ha mesures concretes pels casos en què s'investigui a una persona jurídica i que es troben al Codi Penal (art. 544 quàter LECrim).

---

³⁸ Article 57 del Codi Penal.

5. 2. Control electrònic³⁹

El control electrònic, també anomenat *vigilància electrònica*, *monitors electrònics*, *cadena electrònica*, *presó electrònica* o *control o localització telemàtica*, és qualsevol aparell electrònic que permet exercir determinats controls sobre una persona. Així, permet saber a distància la localització d'una persona en un determinat horari, si s'acosta a una determinada persona, si està consumint algun tipus de substància prohibida o altres funcions fisiològiques.

El control electrònic s'utilitza com a instrument accessori a una altre mesura penal, majoritàriament a l'arrest domiciliari, però també en altres mesures o sancions penals, com els allunyaments o els tractaments de rehabilitació per reduir el consum de substàncies estupefaents o begudes alcohòliques. També s'utilitza juntament amb l'arrest domiciliari, com a mesura cautelar.

La regulació del control electrònic, la trobem a l'article 86.4 del Real Decret 190/1996, de 9 de febrer, que aprova el Reglament Penitenciari i que permet substituir la permanència durant vuit hores o la pernoctació en el centre penitenciari, per la permanència o pernoctació en el domicili vigilat amb control electrònic.

El nostre Codi Penal, contempla la possibilitat d'aplicar el control electrònic per les penes d'allunyament, en casos de violència domèstica i de gènere, i també per la localització permanent o arrest domiciliari.

La localització permanent o arrest domiciliari, com s'anomenava antigament, és una pena privativa de llibertat (art. 35 CP) que consisteix en la permanència del penat en el seu domicili o en un lloc determinat expressament en la sentència. No podrà durar més de 6 mesos (art. 37.1 CP) i el seu compliment pot fer-se de manera continuada o discontinuada en el temps. L'apartat quart de l'article 37 CP estableix que "*per garantir el compliment efectiu de l'arrest domiciliari, el Jutge o Tribunal podrà acordar la utilització de mitjans mecànics o electrònics que permetin la localització del reu*".

Segons la llei, com que l'arrest domiciliari és una pena de privació de llibertat, no podria utilitzar-se com a alternativa a la presó provisional, perquè com ja hem vist, no tenen la

---

³⁹ Per l'anàlisi d'aquest apartat em basaré exclusivament en la tesis doctoral de Cristina González Blanqué.

mateixa naturalesa; l'arrest domiciliari és una pena i la presó provisional és una mesura cautelar.

5. 3. Anàlisi de les alternatives

En primer lloc, per analitzar quina de les alternatives proposades és la més adient, hem de tenir en compte les finalitats que compleix la presó preventiva, ja que si el meu objectiu és proposar una alternativa que pugui substituir a la presó preventiva, ha de permetre aconseguir les mateixes finalitats. Conforme el primer apartat d'aquest treball, la presó preventiva pretén evitar la fuga de l'investigat o encausat, la reiteració delictiva i l'obstrucció del procés penal.

Pel que fa la llibertat provisional com a alternativa a la presó preventiva, seria útil només per evitar el risc de fuga, acordant la retirada del passaport i l'obligació de comparèixer *apud acta*. Respecte les altres dues finalitats, es podrien evitar acordant un allunyament monitoritzat amb control electrònic. No considero que sigui una bona alternativa, ja que haurien d'acordar-se moltes mesures accessòries.

Respecte la localització permanent, avui en dia està prevista només com a pena privativa de la llibertat (article 35 CP) i per tant no és possible aplicar-la com a mesura cautelar. De manera que l'anàlisi que faré a continuació sobre la possible viabilitat d'aquesta condemna com a alternativa, s'ha de considerar com a proposta de *lege ferenda*.

De fet, l'article 508.1 LECrim ja ens dóna una pista sobre l'efectivitat de la localització permanent com a alternativa a la presó preventiva, perquè preveu la possibilitat de que el "*Jutge o Tribunal pugui acordar que la mesura de presó provisional de l'investigat o encausat es verifiqui en el seu domicili, amb les mesures de vigilància que resultin necessàries, quan per raó de malaltia l'internament comporti un greu perill per la seva salut*". Així com també, l'article 64.3 de la Llei Orgànica 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, preveu la possibilitat de que el Jutge prohibeixi a l'acusat l'aproximació a la víctima o en un lloc concret, a través de la "*utilització d'instruments amb la tecnologia adequada per verificar de manera immediata el seu incompliment*".

Els beneficis que produiria la imposició de la localització permanent enlloc de la presó preventiva són molts, tant per la persona contra qui va dirigida aquesta mesura com per l'Administració de Justícia.

Començant per l'Administració de Justícia, el fet "d'eliminar" dels centres penitenciaris els presos preventius, reduiria notablement la seva població, ja que la presó preventiva l'incrementa de manera innecessària. Paral·lelament també reduiria els costos de manteniment de la presó, perquè hi hauria menys interns i per tant la necessitat d'un major número de funcionaris també es reduiria. Deixarien d'estar tant concorregudes i les condicions dels presos millorarien ja que hi hauria més espai.

Segons González, els costos d'inversió, adquisició o arrendament dels dispositius de control electrònic, quan s'adquireix major volum d'aquests, menor és el cost del dispositiu, així, quan major és el nombre de persones sotmeses a la mesura i per tant major nombre de dispositius, menor és el cost d'aplicar-la. Però si l'obstacle principal d'aplicar la localització permanent enlloc de la presó preventiva, és que el cost pot ser més elevat⁴⁰, es pot preveure que els obligats a complir la mesura, assumeixin tot o part del cost d'implementació d'aquest control electrònic.

En canvi, els beneficis respecte la persona que suporta la mesura de localització permanent són molt més notoris. Tot i que aquesta vulnera molts drets fonamentals i llibertats constitucionals, com el dret a la intimitat personal i familiar, la llibertat ambulatoria, entre d'altres. Crec que el simple fet de no estar en un centre penitenciar, ja és beneficiós per la persona innocent que compliria la localització permanent⁴¹, ja que la societat no el veurà com un delinqüent o un culpable, perquè no ha complert una pena de presó. En canvi, si a aquesta persona se l'hi apliqués una mesura cautelar com la presó preventiva, i posteriorment és absolt, és molt difícil que la societat cregui que sempre ha estat innocent.

Pot semblar necessari, enlloc de buscar una alternativa a la presó preventiva, un canvi de mentalitat en la societat, ja que l'estigmatització que pateixen les persones que surten d'un centre penitenciar, s'origina únicament en la societat. Potser sí que és molt necessari aquest canvi, sobretot per les persones que ja han "pagat" per aquell delicte que van fer i que no necessiten una altre "pena" al sortir en llibertat⁴². Però no sembla gaire viable proposar un

---

⁴⁰ Tot i que la tesis doctoral de González afirma que els costos de l'aplicació de la localització permanent són menors que els d'implementar la presó preventiva (2009:165).

⁴¹ Com alternativa a la presó preventiva.

⁴² D'acord amb Cabrera (2002:88): "*De la presó no es surt essent un home lliure, sinó convertit en un ex presidiari, amb tot el què això comporta*".

canvi de mentalitat de la societat en general, en el fet de considerar delinqüent tota persona que surt d'un centre penitenciari, ja que es tracte d'un centre destinat a complir penes de privació de llibertat, i és contradictori que hi pugui haver persones innocents.

Així, el fet de no desenvolupar la mesura cautelar en un centre penitenciari pel presumpte innocent és molt beneficiós, sobretot a nivell psicològic i més si després no es pot demostrar la seva culpabilitat. Cosa que també beneficia a l'Administració de Justícia, perquè en el cas que la persona resulti absoluta o condemnada a una altra pena que no sigui de privació de llibertat, el perjudici que li haurà causat no serà tant greu, que si l'hagués mantingut en presó provisional.

També un altre benefici pel perjudicat, és que li permetrà seguir desenvolupant les seves responsabilitats laborals (es podria permetre la sortida del domicili per acudir al lloc de treball), educatives, familiars o de salut. Per tant, si és absolut la mesura cautelar no haurà perjudicat ni la seva vida laboral, familiar, etc.

Per últim i no menys important, crec necessari recordar els resultats de la investigació realitzada per Guerra. Tot i que les dades només corresponen a 250 casos de la província de Màlaga, és suficientment rellevant per mostrar que el percentatge d'efectivitat de la presó preventiva és alt (84%) però el més preocupant és que hi ha un 16% dels casos que es podria haver evitat l'adopció d'aquesta mesura cautelar tant perjudicial.

Després de veure els beneficis de la localització permanent, és necessari analitzar si aquesta permet aconseguir cada una de les finalitats que persegueix la presó preventiva. Segons l'estudi de Guerra, la finalitat més utilitzada per adoptar la presó preventiva (en un 48%⁴³) és per evitar el risc de fuga de l'investigat i així garantir la seva presència en el judici. En aquest cas, la localització permanent és molt eficaç ja que permet la monitorització de la persona i així saber en tot moment on es troba per evitar la seva fuga.

Pel que fa la finalitat d'evitar la reiteració delictiva, correspon a un 20%⁴⁴ de les decisions d'aquesta mesura cautelar. En aquest cas no sempre seria possible substituir la presó preventiva per la localització permanent, ja que depèn del delictes aquesta no evitaria que l'investigat fos reincident. Així de manera molt general, en el cas dels delictes patrimonials, la localització permanent sí que funcionaria com a alternativa, perquè una persona que compleix aquesta mesura no podria cometre un robatori. En el cas dels delictes contra les

---

⁴³ Guerra, 2010, p. 506.

⁴⁴ Guerra, 2010, p. 506.

persones, també dependrà del cas concret, si s'ha dut a terme sobre una persona que conviu amb l'investigat no funcionaria, a no ser que pogués complir la mesura en un lloc diferent al domicili compartit.

Quan s'adopta la presó preventiva per protegir a la víctima (11%⁴⁵ dels casos) també és molt útil la localització permanent, sempre que no es tracti d'un familiar o persona que convisqui amb l'investigat, llavors es podria complir la mesura en un altre lloc.

En el cas que es vulgui evitar la ocultació, alteració o destrucció de les fonts de prova (15%⁴⁶ dels casos) també es podria substituir la presó preventiva per la localització permanent, sempre que aquestes proves no es trobin en el domicili o en el lloc on l'investigat hauria de complir aquesta mesura.

Per últim, hi ha un 6%⁴⁷ de casos en què no es concreta cap fi específic per adoptar la mesura cautelar o bé es va adoptar per l'alarma social⁴⁸.

---

⁴⁵ Guerra, 2010, p. 506.

⁴⁶ Guerra, 2010, p. 506.

⁴⁷ Guerra, 2010, p. 506.

⁴⁸ Concepte derogat per la Llei Orgànica 13/2003.

6. CONCLUSIONS

Aquest treball m'ha permès arribar a la conclusió que la presó preventiva o provisional, consisteix en una condemna per avançat d'una persona que és innocent, ja que encara no s'ha demostrat la seva culpabilitat o innocència en una sentència i que per tant vulnera la presumpció d'innocència (com a tracte processal). Tot i així, la meua intenció no era demostrar la vulneració de la presumpció d'innocència, sinó mostrar els nombrosos inconvenients de la presó preventiva i proposar-ne una alternativa, que no sigui tant lesiva i compleixi amb les mateixes finalitats.

La nostra legislació no estableix cap alternativa a la presó preventiva, tot i així sí que s'ha d'adoptar en *ultima ratio*. És per això, que he analitzat dues mesures, que tot i no tenir la naturalesa cautelar podrien complir els mateixos pressupòsits de la presó preventiva, amb la finalitat de proposar una reforma legislativa.

Crec que l'alternativa més adient és la localització permanent, proposada com a mesura cautelar, que tot i que suposa una privació de la llibertat ambulatoria, al igual que la presó preventiva, crec que el fet d'estar en el domicili i no en un centre penitenciari és més beneficiós i s'allunya de crear la falsa creença de ser culpable, fins que no es dicti sentència.

S'ha pogut comprovar que Espanya és un dels països de la Unió Europea amb un percentatge més baix de presos preventius en els seus centres penitenciaris. Així, pot semblar que la presó preventiva funciona i no necessita cap modificació. Però el problema radica en el 16% de casos en què aquesta mesura cautelar no ha funcionat i per tant ha vulnerat el dret a la llibertat de la persona de manera innecessària i desproporcionada. La localització permanent és adequada per substituir la presó preventiva, però no vol dir que sempre es pugui aplicar, dependrà del cas concret i del tipus de delictes. Degut a que la majoria dels casos en què s'adopta la presó preventiva és per evitar el risc de fuga de l'investigat o encausat, puc afirmar que aquesta alternativa es podrà aplicar en tots ells, ja que la monitorització resulta molt eficaç per tenir localitzada en tot moment a una persona i així evitar la seva fuga. A més aquesta alternativa suposa un cost menor per l'Administració de Justícia i unes conseqüències menys perjudicials per la persona que suporta la mesura. Per tant, aportant beneficis tant per l'Administració de Justícia com pel perjudicat.

La meua proposta no és l'adopció de la localització permanent com a substitutòria de la presó preventiva, sinó com a alternativa en aquells casos que permeti aconseguir la finalitat que es pretén.

A través d'aquest treball vull mostrar els efectes lesius que té la presó preventiva i que moltes vegades no es tenen en compte alhora de la seva adopció i motivar la seva reforma legislativa, ja sigui adoptant l'alternativa que proposo o endurint més els requisits que permeten adoptar-la per evitar la seva adopció massiva i així convertir-la verdaderament en un mecanisme d'*ultima ratio* i que s'adopti exclusivament en aquells casos en què no hi hagi cap altre alternativa possible que sigui menys perjudicial. També es podria adoptar la localització permanent només per aquells casos en què el risc processal que es vol evitar és la fuga de l'investigat o encausat, només així ja es podria reduir gairebé la meitat dels casos en què s'hauria d'aplicar la presó preventiva.

7. BIBLIOGRAFIA, LEGISLACIÓ I JURISPRUDÈNCIA CONSULTADA

7. 1. Bibliografia

APARICIO PÉREZ, M. A. y BARCELÓ SERRAMALERA, M. (2ª edición, 2012), *Manual de Derecho Constitucional*, Barcelona, Editorial Atelier.

ARMENTA DEU, T. (5ª edición, 2010), *Lecciones de Derecho Procesal Penal*, Madrid, Editorial Marcial Pons.

ASENCIO MELLADO, J. M. (1986), *La prisión provisional*, Universidad de Alicante.

ASENCIO MELLADO, J. M. y CASTILLO ALVA, J. L. (1ª edición, 2017), *Colaboración eficaz, prisión preventiva y prueba*, Perú, Ideas Solución Editorial S.A.C.

BARBERO SANTOS, M. (1997), *Prisión provisional, detención preventiva y derechos fundamentales*, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.

BARONA VILAR, S. (1988), *Prisión provisional y medidas alternativas*, Barcelona, Librería Bosch.

DÍAZ FRAILE, F. (2017), *La presunción de inocencia y la indemnización por prisión preventiva*, Valencia, Editorial Tirant lo blanch.

FERRAJOLI, L. (1995), *Derecho y razón*, Madrid, Editorial Trotta.

FERRER BELTRÁN, J. (2012), *Una concepción minimalista y garantista de la presunción de inocencia* a Contribuciones a la filosofía del derecho. Madrid, Editorial Marcial Pons.

GIL LÓPEZ, A. F., *El abono de prisión preventiva y la refundición de condenas*.

<http://www.derechopenitenciario.com/comun/fichero.asp?id=912> [Consulta: 6 d'abril de 2018]

GONZÁLEZ BLANQUÉ, C. (2008), *El control electrónico en el sistema penal*, Barcelona: UAB.

GUERRA PÉREZ, C. (2010), *La decisión judicial de prisión preventiva (Análisis jurídico y criminológico)*, Valencia, Editorial Tirant lo blanch.

MARTÍN RÍOS, M^a del Pilar. (2016), *Medidas cautelares personales (Detención, Libertad Provisional y Prisión Preventiva)*, Lisboa, Editorial Juruá.

MONTAÑÉS PARDO, M. A. (1999), *La presunción de inocencia. Análisis Doctrinal y Jurisprudencial*, Pamplona, Editorial Aranzadi.

NIEVA FENOLL, J. (2016), *La razón de ser de la presunción de inocencia*. Indret: Revista Para el análisis del Derecho, (1), 12. Retrieved from <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5334183&info=resumen&idioma=SPA> [Consulta: 19 de març de 2018]

SOLIMINE, M. (2013), *Prisión preventiva: Relaciones con el principio de inocencia y la discusión sobre su inconstitucionalidad*, Argentina, Revista de Derecho Procesal Penal (número 2) IJ-LXIX-953.

TURNES, A. V. (n.d.), *La presunción de inocencia. Una aproximación actual al derecho*, 51(diciembre 2015), 209–222. <https://doi.org/10.2436/20.8030.01.62.Alejandro> [Consulta: 19 de març de 2018]

7. 2. Legislació estatal

Espanya. Real decret de 14 de setembre de 1882 pel que s'aprova la Llei d'Enjudiciament Criminal. (BOE, núm. 260, 17/09/1882, pàg. 803 a 806).

Espanya. Constitució Espanyola. (BOE, núm. 311, 29/12/1978, pàg. 29313 a 29424).

Espanya. Llei Orgànica 2/1979, de 3 d'octubre, del Tribunal Constitucional. (BOE, núm. 239, 05/10/1979, pàg. 23186 a 23195).

Espanya. Llei Orgànica 6/1985, de 1 de juliol, del Poder Judicial. (BOE, núm. 157, 02/07/1985, pàg. 20632 a 20678).

Espanya. Llei Orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal. (BOE, núm. 281, 24/11/1995, pàg. 33987 a 34058).

Espanya. Real Decret 190/1996, de 9 de febrer, pel que s'aprova el Reglament Penitenciari. (BOE, núm. 40, 15/02/1996, pàg. 5380 a 5435).

Espanya. Llei Orgànica 13/2003, de 24 d'octubre, de reforma de la Llei d'Enjudiciament Criminal en matèria de presó provisional. (BOE, núm. 257, 27/10/2003, pàg. 38241 a 38246).

Espanya. Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere. (BOE, núm. 313, 29/12/2004, pàg. 42166 a 42197).

Espanya. Real Decret 95/2009, de 6 de febrer, pel que s'aprova el Sistema de registres administratius de suport a l'Administració de Justícia. (BOE, núm. 33, 07/02/2009, pàg. 12994 a 13007).

7. 3. Legislació internacional

Declaració de Drets de l'Home i del Ciutadà, adoptada per l'Assemblea Nacional Constituent francesa, el 26 d'agost de 1789.

Declaració Universal dels Drets Humans, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides en la Resolució 217 A (III), el 10 de desembre de 1948 a París.

Conveni Europeu per la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, adoptat pel Consell d'Europa, el 4 de novembre de 1950.

Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, adoptat per l'Assemblea General de les Nacions Unides en la Resolució 2200 A (XXI), el 16 de desembre de 1966.

7. 4. Jurisprudència

Tribunal Suprem (Sala de lo Penal, Secció 1^a). Sentència núm. 4787/1993, de 2 de juliol (ECLI: ES:TS:1993:4787).

Tribunal Constitucional (Sala Primera). Sentència núm. 31/1981, de 28 de juliol (ECLI:ES:TC:1981:31).

Tribunal Constitucional (Sala Primera). Sentència núm. 41/1982, de 2 de juliol (ECLI:ES:TC:1982:41).

Tribunal Constitucional (Ple). Sentència núm. 178/1985, de 19 de desembre (ECLI:ES:TC:1985:178).

Tribunal Constitucional (Sala Primera). Sentència núm. 85/1989, de 10 de maig (ECLI:ES:TC:1989:85).

Tribunal Constitucional (Sala Segona). Sentència núm. 128/1995, de 26 de juliol (ECLI:ES:TC:1995:128).

Tribunal Constitucional (Sala Segona). Sentència núm. 66/1997, de 7 d'abril (ECLI:ES:TC:1997:66).

Tribunal Constitucional (Sala Segona). Sentència núm. 111/1999, de 14 de juny (ECLI:ES:TC:1999:111).

Tribunal Constitucional (Sala Segona). Sentència núm. 191/2004, de 2 de novembre (ECLI:ES:TC:2004:191).